

FRICZ TAMÁS

A politikatudomány külső és belső problémái, avagy: mitől tudomány a politikatudomány?

Manapság sok bírálat éri a politológiát Magyarországon a szakmán belülről és kívülről is. Kívülről, a szélesebb politikai közvélemény részéről általában az a vád hangzik el, hogy a politikatudomány művelői „szakmaiság” álcája alatt valójában politizálnak, sőt pártpolitizálást folytatnak, felsorakoznak egyik vagy másik politikai-ideológiai irányzat mögé és annak számára szolgáltatnak álcázott propagandát. Belülről, a szakmán belül pedig az önkritika elsősorban arra vonatkozik, hogy a politológiai megnyilvánulások időnként túlzottan felszínesek, nem felelnek meg a szigorú szakmai követelményeknek, túlságosan szétfolyóak és „mindenről szólóak”, amelyek nem szolgálják a szakma fejlődésének érdekeit. Nyilvánvaló, hogy e két oldalról érkező kritika bizonyos elemeiben szoros összefüggésben áll egymással.

Azt hiszem, hogy aligha vitatható: akár a kívülről, akár a belülről érkező kritikáknak van valóságalapjuk. Időnként valóban úgy tűnik, hogy a politológia Magyarországon teljes mértékben parttalanná vált, főként felszínesebb megjelenési formáiban: inkább a politikai és a társadalmi életéről szóló, az aktuális eseményekkel kapcsolatos okoskodásnak, a társasági élet szintjén megjelenő átgondolt érvelésnek, véleménykifejtésnek látszik, s nem pedig egy zárt, tudományos kritériumrendszer keretein belül mozgó szaktudományos fejtegetésnek. Érdemes lenne alaposabban utánanézni: mi az oka ennek? Mi az oka annak, hogy a politológia Magyarországon még nem tudott olyan egzakt tudománnyá válni, mint mondjuk a történelemtudomány, a közgazdaság-tudomány vagy a szociológia? Vajon mire vezethető vissza a politikatudomány ilyenén vergődése, vajúdása?

SPECIÁLIS PROBLÉMÁK

Először is azzal kezdeném, hogy a fentebb megfogalmazott külső és belső kritikákkal összefüggésben többféle mentség is felhozható a magyar politológia mellett, kettő azonban feltétlenül. Az egyik az a nyilvánvaló tény, hogy a magyar politikatudomány valóban kezdeti időszakában van. Egy, a marxizmustól túlzottan és egyoldalúan befolyásolt „tudományos szocializmusnak” kell fokozatosan átalakulnia egy nyitott, többféle tudományos áramlatból merítő politikatudománnyá, és ehhez bizonyos időre van szükség. Idő kell az eddig teljes egészében háttérbe szorított nyugati demokrácia-elméletek, pluralizmus-elméletek, liberalizmus-elméletek, pártrendszer-elméletek stb. elsajátításához és integrálásához. Idő kell bizonyos komparatív elemzési módszerek kidolgozásához, átvételéhez, s főként idő kell elméleti összegző munkák elkészítéséhez.

Másfelől azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Magyarországon egy politikai rendszerváltás zajlott le, s ugyan melyik társadalomtudomány aktivizálódott volna a leginkább ebben a helyzetben, ha nem éppen a politikatudomány. A hetvenes években, amikor még nem nyílt mód a politikai reformokra és demokratizálódásra, a szociológia hordozott hasonló kritikai-politikai funkciókat. A nyolcvanas évektől egyre inkább a politológia vállalta magára ezeket a kritikai-politikai szerepeket és vált inspirálójává a politikai változásoknak. Úgy vélem, érthető, ha a politológia és a politikusok óriási elhivatottságot éreztek magukban ahhoz, hogy egy ilyen, történelmileg igen kivételesen szerencsés pillanatban hallassák a hangjukat és igyekezzenek az általuk vélt jó irányba terelni a folyamatokat.

Teljesen világos persze, hogy ha a szakma érdekei felől nézzük mindezt, akkor azt látjuk, hogy ebből a politikai szerepvállalásból valóban sok nemkívánatos jelenség is következett. A politológusok egy része egy idő után már régen nem tudományosan elemzett, hanem nyíltan politizált, miközben – ellentétes folyamatként – olyan mondvacsinált „politológusok” is felbukkantak, akiknek korábban semmi közük nem volt ehhez a tudományághoz, de most ebben látták meg a nagy lehetőséget. Mindez valóban felhígította a politikatudományt, ám ismétlem az mégiscsak komoly mentség, hogy a demokratizálódás lehetősége és kihívása még a szakma művelőinek a figyelmét is az aktuálpolitikai kérdések felé terelte.

Melyek azok a tényezők, sajátosságok, amelyek késleltetik a politológia egzakt tudománnyá válását Magyarországon?

1. A POLITOLÓGIA ÉS A POLITIZÁLÁS ÖSSZEKEVEREDÉSE, A HATÁROK ELMOSÓDÁSA

A szakma szempontjából korántsem az a probléma, hogy egy-egy politológus nyílt színén vállal politikai és párt szerepeket, vagy más közéleti szerepet, hiszen ez a demokráciákban állampolgári joga mindenkinek. A problémát inkább az jelenti, ha a politológus, amikor

éppen egy szaknyilatkozatában, írásában, előadásában egyszerűen csak politizál, azt nem politizálásnak, hanem tudományos érvelésnek állítja be. Azaz a *politizálás és a politikatudomány világos különválasztása hiányzik*, az, hogy a „műfaj” mindig tisztázva legyen egy politológus nyilvánosság előtti fellépésekor, előadásaiban vagy írásos munkáiban.

Felmerül persze a kérdés, hogy vajon mennyire lehetséges e két „műfaj” világos különválasztása? Lehetséges-e ez egyáltalán? Teljesen egyértelmű határvonalakat nyilván nem lehet húzni, de megítélsem szerint létezik legalább egy fontos kritérium, amelynek alapján a politizálás megkülönböztethető a politológiától. A politizálás esetében az történik, hogy az „elemző” sajátos pártszempontok alapján – a politikai élet eseményeiről néhány tényt és szempontot kiragad, ezeket teszi meg „általánosan jellemző” tényekké és szempontokká és ez alapján jut el meghatározott következtetéseikig. Ugyanakkor a politológiával szemben alapkövetelmény, hogy egy politikai jelenség elemzésekor az összes számba jöhető tényezőt figyelembe kell vennie, azokat kellő „súlyozással” és arányban feldolgoznia, s ezek alapján eljutnia összegző megállapításokig. Természetesen a politológus sem értéktelen elemzést folytat, ugyanis rendelkezik az elemzéshez nélkülözhetetlen értékelő szempontokkal, elvekkel, de *ezek mindig általános, a politikai rendszer egészének működésére vonatkozó szempontok* lehetnek csak, nem pedig egy-egy politikai-ideológiai irányzat vagy párt sajátos szempontjai kell, hogy legyenek. A különbségtétel alapja szerintem ebben keresendő: a vizsgált tárgynál minden információt, rész tudást figyelembe kell venni egy tudományosan releváns következtetés megfogalmazásához.

2. AZ ÁLTALÁNOSAN ELFOGADOTT TUDOMÁNYOS TERMINOLÓGIA HIÁNYA

Ez nyilván elsősorban a hazai politológia „fiatal korával” magyarázható, ám e téren talán már eddig is nagyobb fejlődést lehetett volna felmutatni. Egy meghatározott, tudományos „minimálkonszenzus” nélkül rendkívül nehéz a tudományos teljesítmények értékelése, rangsorolása. A tudományos terminológia, fogalom- és kategóriarendszer „egységesítése” nem a tudományos megközelítésmódok, irányzatok egységesítését vagy homogenizálását jelentené, hanem azt, hogy a szakma képviselői többé-kevésbé egy nyelvet beszélnének, s így értenék egymást. Manapság korántsem ritka, sőt, kifejezetten gyakori tudományos tanulmányok, disszertációk stb. vitáin, hogy a hozzászólók egymás fogalmi használatának létjogosultságát kérdőjelezzik meg, vagy annak zavaraira mutatnak rá, kétségbe vonva azok használatának jogosultságát és értelmét, s így a „süketek párbeszéde” alakul ki.

3. A KÜLÖNFÉLE TUDOMÁNYOS MEGKÖZELÍTÉSMÓDOK TÚLZOTTAN „BÉKÉS” VAGY INKÁBB „KÖZÖMBÖS” EGYMÁS MELLETT ÉLÉSE

A hazai politológián belül is léteznek természetesen különféle iskolák, áramlatok, elméletek, valamint léteznek a politológiának különféle ágazatai, szakterületei. A nyugati mintáknak megfelelően pluralizálódik és szakosodik tehát a politikatudomány; a probléma ott kezdődik, hogy a különféle áramlatok és ágazatok nem kommunikálnak érdemben egymással. Nem történik meg a különböző szemléletmódok ütköztetése, így a tudományos terminológiák és kategóriahasználatok egyeztetése sem, melyből egy konszenzuális, tudományos „szakzsargon” kialakulhatna.

A különféle tudományos irányzatok és szemléletmódok „békés egymás mellett élése” szerintem a legkevésbé teremtő erejű, a legkevésbé produktív jelenség, ráadásul e csak látszólagosan békés hangulat mögött feszültségek vannak. Arról van szó, hogy az egyes tudományos csoportok között, szakmai, politikai, világnézeti stb. ellentétek húzódnak meg, s egyszerűen nem kerül sor ezek „kibeszélésére”, megtárgyalására és feldolgozására. A békés egymás mellett élés tehát nem nyugalmat jelent, hanem kommunikációhiányt, érdektelenséget, illetve elfojtott indulatokat. Mindamellett vélhetően mind-egyik markáns tudományos áramlat meg van győződve arról, hogy az általa használt tudományos terminológia, fogalom- és kategóriarendszer a tökéletes és egyedül kívánatos, s kellőképpen lesújtó véleménye van a másfajta irányzatok és áramlatok „nyelvezetéről”, fogalomhasználatáról és persze tudományos teljesítményéről.

4. TÚLZOTTAN „BELTERJES”, PROVINCIÁLIS POLITOLÓGIAI SZEMLÉLETMÓD, METODOLÓGIA

Valószínűleg a korábbi évtizedek elzártságának, egyoldalúságainak következtében kialakult egy erőteljesen a magyar problémákra orientált politológiai irányzat, amely nincs birtokában a nemzetközileg elfogadott tudományos módszereknek, analitikai alapelveknek. Ez az áramlat szigorúan megmarad a magyar „belpolitikai” viszonyok elemzésénél, és kísérletet sem tesz bármiféle nemzetközi kitekintésre, vagy komparatistikára. Ennélfogva nagyon könnyen juthat téves, torz következtetésekre a magyar viszonyok feldolgozásánál is.

Ennek a magyar problémákra orientált politológiának fontos jellemzője az állandó hivatkozás, visszautalás a magyar történelemre, valamint kizárólag régebbi és mai magyar szerzőket használ forrásként. Ez a „konzervatív” irányzat alapjaiban igen hasznos, hiszen ennek eredményein keresztül válik lehetségessé a magyar politikatörténeti hagyományok sajátosságainak feltárása, amelyek nélkül a mai folyamatok megértésében valóban semmeddig sem jutnánk el. Ugyanakkor tény, hogy ez a magyar irányzat egyoldalúvá válva már tévutakra vezethet, ugyanis a mai magyar politikafejlődés nemcsak a magyar történeti hagyományoktól függ, hanem legalább annyira a

modern politikai élet, a nemzetközi politikai viszonyok trendjétől is, hiszen ezek ezer szálon keresztül befolyásolják és meghatározzák a hazai történéseket. S itt nem pusztán európai, nemzetközi szervezetek és intézmények befolyásolásáról van szó, hanem arról, hogy a modern demokráciák működésükkel modellt is szolgáltatnak a demokratizálódó posztkommunista országok számára, azaz a normákon keresztül is „jelen vannak” a magyar politikai életben.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy ez az erőteljesen „belterjes” politikatudomány gyakran abba a hibába esik, hogy vagy túlzott követelményeket támaszt a hazai politikai viszonyokkal szemben, vagy a „mindent megérték” álláspontjára helyezkedik. Túlzott követelményeket akkor támaszt, hogyha a hazai közvélemény demokráciával kapcsolatos elvárásaiból, kívánalmaiból indul ki, s ebből a szemszögből a hazai állapotok persze könnyűnek találhatók; egy túlzottan elnéző, megértő álláspontra pedig akkor jut ez az irányzat, ha túlságosan a történelemben veti a tekintetét és innen nézve minden mai politikai folyamat egyértelműnek, elkerülhetetlennek, érthetőnek minősül.

Éppen e torzulások, tévedések elkerülése érdekében szükséges a nyugati szakirodalom, valamint a nyugati demokráciák tapasztalatainak ismerete, s különösen a komparatív vizsgálódás. A nemzetközi komparatív elemzések ugyanis megmutatják azt, hogy egy ilyen típusú átmenetnek melyek a törvényszerűségei, mi okozhat buktatókat a demokratizáció során, s ezáltal milyen reális elvárások fogalmazhatók meg a magyar viszonyokkal összefüggésben.

5. TÚLZOTTAN NYUGAT-ORIENTÁLT, GYAKRAN „AMERIKÁS” TUDOMÁNYOS ELEMZÉSI MÓD

A nyugati, amerikai tudományos metodológia ismerete és felhasználása nélkülözhetetlen, mind azért, mert sokkal érettebb politikatudományról van szó, mind pedig azért, mert megadja a komparatív vizsgálódás lehetőségét. Ugyanakkor nagy veszély rejlik a nyugati tudományos metodológiák, elemzési módok kritikátlan átvételében és szimpla, „vegytiszta” alkalmazásában a magyar viszonyok között. A nyugati tudományos módszertant feltétlenül *adaptálni kell* a magyar politikai-társadalmi feltételekhez, hiszen, ha ez elmarad, akkor szintén torz következtetésekre juthat az elemző. A nyugati és főleg az amerikai elemzési módszerek évtizedek óta demokráciákban élő társadalmakban alakultak, formálódtak ki, s nem biztos, hogy az így kialakult tudományos normák egy demokratizálódó országban is közvetlenül alkalmazhatóak. A tudományos metodológia adaptációjának hiánya éppen azért azzal a kellemetlen következménnyel járhat, hogy meghatározott sablonok alapján elemzünk, s közben elmarad az adott ország specifikumainak feltárása, az elemzés túlzottan „rigid”, „életidegen” vagy inkább „országidegen” marad.

Ahogy tehát egy belterjes elemzési módszer torz következtetések levonásához vezethet, úgy az egyoldalúan nyugat-orientált metodoló-

giának is megvannak a veszélyei. Mindkét jelenség, mindkét egyoldalúság megfigyelhető már a magyar politikatudományon belül, s számomra nem kétséges, hogy a kétféle metodológia, szemléletmód egymáshoz közelítésében rejlik a probléma feloldásának lehetősége.

6. MŰFAJI SOKFÉLESÉG AZ EGYES MŰFAJOK KÖZÖTTI „FELADATKÖRÖK”, „MUNKAMEGOSZTÁS” TISZTÁZÁSA NÉLKÜL

A politológia művelői a legkülönbélebb műfajokban szólnak a szakmai és a szélesebb közvélemény előtt: léteznek tudományos monográfiák, akadémikus tanulmányok, de léteznek politológiai esszék és politológiai újságcikkek is; emellett vannak tudományos előadások, de vannak tömegkommunikációkban, sajtóban adott interjúk, valamint politikai jellegű megnyilatkozások stb. A műfaji sokféleség önmagában aligha probléma, sőt, talán még erény is lehet; a baj ott kezdődik és hol fejeződik be a kompetenciája. Véleményem szerint tisztázatlanok az egyes műfajok *tudományon belüli* funkciói. Ugyanúgy létjogosultsága lehet egy politológiai esszének, avagy hírlapi cikknek is, mint egy disszertációnak, ha az esszé vagy cikk betartja a *tudományos szemlélet követelményeit*.

Ennek alapján a műfajok hármas tagolódása lenne elképzelhető:

a) *Akadémikus tanulmányok, monográfiák stb.*, amelyek egy-egy témakör feldolgozásánál a felhalmozott nemzetközi és hazai tudományos eredmények teljes körű felhasználásával igyekeznek a tárgy átfogó vizsgálatát elvégezni.

b) *Tudományos esszék*, amelyek egy-egy témakör feldolgozásáról önálló gondolatmenetet fejtenek ki; nem kötődnek szorosan a szakirodalomhoz, nem „kötelező” számukra az összes vonatkozó irodalom idézése, viszont gondolatmenetükben, érvelésükben, elemzésükben végig jelen van a szakirodalom ismeretén alapuló tudományos szemléletmód.

c) Végül *tudományos igényű cikkek, publicisztikák*, amelyek tudományos elemzési módszereket közvetítenek a szélesebb, nem szakértő olvasóközönséghez. E tudományos igényű megírt cikkek nem felszínesek, nem politizáló írások, hanem az adott téma tudományos eszközökre támaszkodó, de egyszerűbb, nem tudományos nyelvezettel megírt rövid feldolgozásai, amelyek a szélesebb közönség számára igyekeznek politológiai alapösszefüggéseket közérthető formában közvetíteni. Ebben a műfajban még az megengedhető – főként és döntően a terjedelmi korlátok miatt –, hogy egy-egy felvetés, összefüggés felvillantását alaposabb tudományos argumentáció nélkül is vállalni lehet.

Hasonló felosztás elképzelhető a verbális műfajon belül is, hiszen a tudományos előadás kritériumrendszere megfeleltethető az akadémikus tanulmányénak, a hosszabb interjúk adása tudományos esszének és a rövid interjúk, nyilatkozatok az újságokban megjelenő cikkeknek.

A fentiekben felsorolt hiányosságok a magyar politikatudomány olyan speciális problémái, amelyek egyszerre adódnak a tudomány fejlettségi szintjéből, a hazai politikai helyzet jellegzetességeiből, de legalább annyira, ha nem jobban szubjektív hibákból, elfogultságokból, lustaságból és egyfajta furcsa önelégültségből. S mivel a fent felsorolt problémák szubjektív okokra is visszavezethetők, nyilvánvalóan adódik a következtetés, hogy ezen speciális hazai gondok orvoslása sem elképzelhetetlen, hiszen ma már nem megváltoztathatatlan külső körülmények akadályozzák a politikatudomány fejlődését.

A magyar politikatudomány megítélésem szerint akkor fejlődhet tovább és teremtheti meg tudományos szuverenitását, ha egyfelől nem elégszik meg a könnyen kapott eredményekkel, másfelől pedig bátrabban támaszkodik a többi társadalomtudomány eredményeire.

Ugyanakkor talán az okozza a legtöbb problémát és hátráltatja ma a fejlődést, hogy a hihetetlenül gyors események pergőtüzében élve kifejezetten *gyorselemzések* készülnek, ám ezek eredményeit a szerzők nagyon gyakran, mint valamiféle „végső munkát” állítják be, elzárva ezzel maguk előtt is az utat a mélyebb elemzések előtt.

A „száguldó” történelmi-politikai viszonyok között, a gyors elemzések bizonyos szintjén a magyar politikai életre vonatkozó megállapítások, következtetések egy része unalomig ismétlődik a politológiai írásokban. Időnként már valóban fárasztó a különböző publikációkban és interjúkban ugyanazokat az unalomig ismert gondolatokat és tételeket sokadszor újra olvasni-hallani. Persze lehet, hogy a magyar politológia bizonyos „bevett”, szinte közhelyszerű megállapításainál a jelenlegi időszakban nem nagyon lehet továbbjutni, s el kell fogadnunk azt a tényt, hogy még el kell telnie néhány évnek ahhoz, hogy összegző és igazán elmélyült munkák szülessenek a magyar politikai életéről, a politikai rendszer működéséről.

Amit viszont már a mostani viszonyok között is tenni lehetne, az az, hogy a politológia eddig felhalmozott, időnként túlfutó jól ismert megállapításait ne állítsuk be a politikatudomány csúcsteljesítményeinek. Úgy fogjuk fel, úgy kezeljük és úgy „tálaljuk” ezeket, *mint a rendkívül gyorsan zajló politikai-társadalmi események közepette egyáltalán elvégezhető elemzéseket*, amelyek azonban még nem tartanak igényt a minden szempontból kielégítő tudományos értékelés, analízis, vagy ne adj isten új elméletalkotás rangjára. A hozzászólásomban felvetett problémák gyökere ugyanis az, hogy ma még politikatudományunk a tudományos módszerek és tudományos megállapítások eredeti felhalmozásának korszakát éli.